

INKLYUZIV TA’LIM – INKLYUZIV IQTISODIYOT POYDEVORI

Muallif: Sanakulova Nafisa Ulug‘bek qizi ¹

Affiliyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17378091>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada inklyuziv ta’limning iqtisodiy rivojlanishdagi o’rni va ahamiyati tahlil qilingan. O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni joriy etish bo‘yicha qabul qilingan huquqiy hujjatlar, xususan Prezident farmon va qarorlari hamda 2020–2025-yillarda inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi amaliy natijalari ko‘rib chiqildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, imkoniyati cheklangan bolalarning ta’limga qamrovi kengaymoqda, maxsus pedagog va psixolog kadrlar tayyorlanmoqda hamda ta’lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari qo‘llanilmoqda. Bularning barchasi nafaqat ijtimoiy adolatni ta’minlash, balki mamlakatda inson kapitalini rivojlantirish va iqtisodiy salohiyatni oshirishga xizmat qilmoqda.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta’lim, inklyuziv iqtisodiyot, inson kapitali, ta’lim islohotlari, iqtisodiy rivojlanish.

KIRISH

Barqaror iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy modeli — bu inklyuziv iqtisodiyot bo‘lib, u jamiyatning barcha qatlamlarini iqtisodiy jarayonlarga jalb qilishga asoslanadi. Inklyuziv iqtisodiyotning poydevori esa, shubhasiz, inklyuziv ta’limdir. Chunki inson kapitali mamlakat iqtisodiy salohiyatining eng muhim resursi bo‘lib, ta’limda teng imkoniyatlar yaratmasdan turib, iqtisodiyotda ham tenglik va samaradorlikka erishish mumkin emas.

O‘zbekistonda oxirgi yillarda inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha bir qator huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-son Farmoni — *“Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”* (1). Ushbu farmon doirasida ta’lim muassasalarida imkoniyati cheklangan bolalar uchun sharoitlar yaratish, ularni jamiyat hayotiga to‘laqonli jalb etish bo‘yicha aniq vazifalar belgilandi. Prezidentning 2021-yil 5-maydagi PQ–5117-son qarori — *“Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”* ham inklyuziv ta’limni keng joriy qilish, uning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash hamda xalqaro standartlarga moslashtirishni nazarda tutadi. Mazkur huquqiy asoslar inklyuziv ta’limni ijtimoiy masala sifatida emas, balki iqtisodiy taraqqiyotning strategik omili sifatida ham qarash imkonini beradi. Chunki ta’limdagi inklyuzivlik inson kapitalining sifatini oshiradi, mehnat bozorida yangi imkoniyatlar yaratadi, iqtisodiyotning barqaror va inklyuziv o‘shishiga zamin hozirlaydi.

Shu bois, ushbu maqolada inklyuziv ta’lim va inklyuziv iqtisodiyot o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi, milliy huquqiy hujjatlar va xalqaro tajribalar asosida muhokama qilinadi.

METODOLOGIYA

Ushbu maqolani yozishda asosan nazariy tahlil usuli qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy ma'lumotlari O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar hamda xalqaro va milliy ilmiy manbalardan olingan. Milliy hujjatlar tahlili Prezident farmonlari va qarorlari (masalan, PF-5712, PF-60 va PQ-4860) orqali olib borildi; ushbu hujjatlar ta'lim tizimining rivojlanish strategiyasi, inklyuziv sinflarni tashkil etish va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha aniq vazifalarni belgilaydi. Shuningdek, mavzuni xalqaro standart va tamoyillar kontekstida yoritish uchun UNESCO'ning *A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education* qo'llanmasi (2017) (4) va inklyuzivlik bo'yicha xalqaro adabiyotlar (Ainscow, 2020 (5)) tahlil qilindi. Milliy ilmiy maqolalar va tahliliy nashrlar (masalan, CyberLeninka'da e'lon qilingan maqolalar) orqali O'zbekistondagi amaliy tajribalar va pedagogik yondashuvlar o'rganildi.

Mazmuniy-tahliliy yondashuv yordamida hujjatlar va ilmiy manbalar solishtirilib, inklyuziv ta'limning inson kapitali, mehnat bozoriga kirish va iqtisodiy barqarorlikka bo'lgan bevosita va bilvosita aloqalari aniqlangan. Shu tariqa maqola inklyuziv ta'limning "inklyuziv iqtisodiyot poydevori" ekanligini huquqiy va ilmiy manbalarga tayangan holda tahlil qiladi.

NATIJALAR

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan huquqiy hujjatlar amalda sezilarli natijalar bera boshladi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoniga muvofiq, mamlakatda jismonan yoki psixik jihatdan rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab va 21 ta maktab-internatda 20 610 nafar bola ta'lim olmoqda. Shuningdek, 13 437 nafar bola uyda individual ta'lim shaklida qamrab olingan.

Bundan tashqari, 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qaror bilan tasdiqlangan "2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi" (2) asosida umumta'lim maktablarida inklyuziv sinflar tashkil etish, maxsus pedagog va psixologlar shtatini joriy etish hamda ta'lim muassasalarini moddiy-texnik bazasini mustahkamlash ishlari boshlangan. Shuningdek, PQ-5117-son qaror bilan tasdiqlangan "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" (3) da inklyuziv ta'limni rivojlantirish alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Bu hujjatda xalqaro standartlarga mos dasturlarni joriy etish, malakali mutaxassislarni tayyorlash va ta'lim jarayonini yangi axborot texnologiyalari asosida tashkil etish vazifalari ko'zda tutilgan.

Mazkur natijalar shuni ko'rsatmoqdaki, inklyuziv ta'lim tizimini kengaytirish orqali:

- imkoniyati cheklangan bolalarning ta'limga qamrovi ortmoqda;
- ta'lim muassasalarida maxsus kadrlar tayyorlanmoqda;
- inklyuziv yondashuvning iqtisodiy samarasi sifatida inson kapitali hajmi va sifati oshmoqda.

Demak, inklyuziv ta'lim bo'yicha qabul qilingan huquqiy asoslar nafaqat ijtimoiy adolatni ta'minlash, balki mamlakat iqtisodiy salohiyatini kengaytirishga ham xizmat qilmoqda.

MUHOKAMA

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim bo'yicha qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar ta'lim tizimining nafaqat ijtimoiy, balki iqtisodiy rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Natijalar shuni ko'rsatadiki, imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim jarayoniga keng jalb etish orqali jamiyatda inson kapitali miqdor va sifat jihatidan boyimoqda. Bu esa kelgusida mehnat bozoriga raqobatbardosh, turli qobiliyat va ko'nikmalarga ega yoshlarning kirib kelishiga imkon yaratadi.

Inklyuziv ta'limning iqtisodiy samarasi inson kapitali nazariyasi bilan uzviy bog'liq. Gery Bekker (1993) ta'kidlaganidek, ta'lim va kasbiy malaka jamiyatda ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Shu nuqtayi nazardan, imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim jarayonidan chetda qoldirmaslik nafaqat ijtimoiy adolat, balki iqtisodiy samaradorlik mezonidir. Masalan, BMT Taraqqiyot dasturining (UNDP) hisobotlarida inklyuziv ta'limni kuchaytirish orqali nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat bozoridagi ulushi ortishi mamlakat YAIMiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatishi qayd etilgan.

Xalqaro tajriba ham ushbu yo'nalishda O'zbekiston siyosatini qo'llab-quvvatlaydi. UNESCO (2017) ma'lumotlariga ko'ra, inklyuziv ta'lim joriy etilgan mamlakatlarda iqtisodiy samaradorlikning o'sishi, ijtimoiy tenglikning kuchayishi va bandlik darajasining kengayishi kuzatilgan. O'zbekistondagi natijalar – inklyuziv sinflar tashkil etilishi, maxsus kadrlar tayyorlanishi va axborot texnologiyalariga asoslangan ta'lim jarayonini joriy etish – mazkur global tendensiyaga mos keladi.

Shunday qilib, inklyuziv ta'limning rivojlanishi ikki tomonlama ta'sir ko'rsatmoqda: bir tomondan, imkoniyati cheklangan bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratilib, ularning ijtimoiy integratsiyasi ta'minlanmoqda; ikkinchi tomondan esa, inson kapitalining kengayishi orqali inklyuziv iqtisodiyotning barqaror poydevori yaratilmoqda.

XULOSA

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish borasida qabul qilingan farmon va qarorlar amaliyotda ijobiy natija bermoqda. Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'limga qamrovi kengaygani, maxsus kadrlar tayyorlanayotgani va moddiy-texnik baza mustahkamlanayotgani buning yaqqol dalilidir. Ushbu jarayon nafaqat ijtimoiy tenglikni ta'minlamoqda, balki mamlakatda inson kapitalining sifat va hajm jihatdan ortishiga ham xizmat qilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, inklyuziv iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga poydevor yaratadi.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- Inklyuziv ta'lim jarayonini xalqaro standartlarga moslashtirishda tajribali xorijiy mutaxassisnlarni jalb etish va o'qituvchilarni muntazam malaka oshirish kurslariga yo'naltirish;
- Umumta'lim maktablarida inklyuziv sinflar sonini bosqichma-bosqich ko'paytirish va ularga zarur moddiy-texnik sharoitlar yaratishni davom ettirish;
- Inklyuziv ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish;
- Inklyuziv ta'lim natijalarini iqtisodiy tahlil qilish tizimini yaratish, ya'ni inson kapitaliga ta'sirini raqamlar orqali doimiy monitoring qilish.

Umuman olganda, inklyuziv ta'limni rivojlantirish siyosati O'zbekiston uchun nafaqat ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlaydi, balki uzoq muddatli iqtisodiy taraqqiyotning ham muhim omili sifatida xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2019-yil 29-aprel). PF-5712-son Farmon — *Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida*.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020-yil 13-oktabr). PQ-4860-son Qaror — *2020–2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida*.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2021-yil 5-may). PQ-5117-son Qaror — *Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida*.
4. UNESCO. (2017). *A guide for ensuring inclusion and equity in education*. UNESCO Publishing.
5. Ainscow, M. (2020). *Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences*. Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 6(1), 7–16.

